

مصادیق بدرفتاری‌های پژوهشی و راهکارهای اجتناب از آنها:

مالکیت فکری و دستبرد فکری

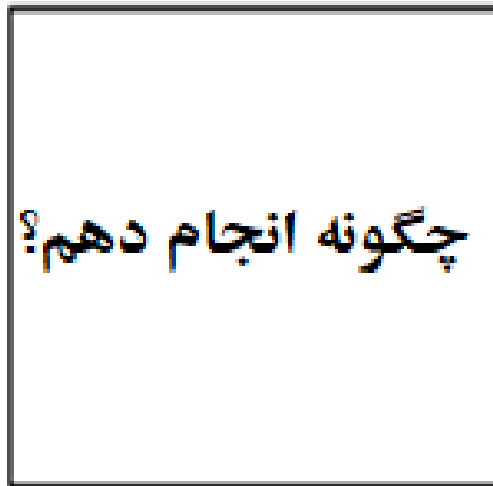
رحمان شریف‌زاده

استادیار پژوهشکده جامعه و اطلاعات

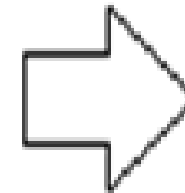
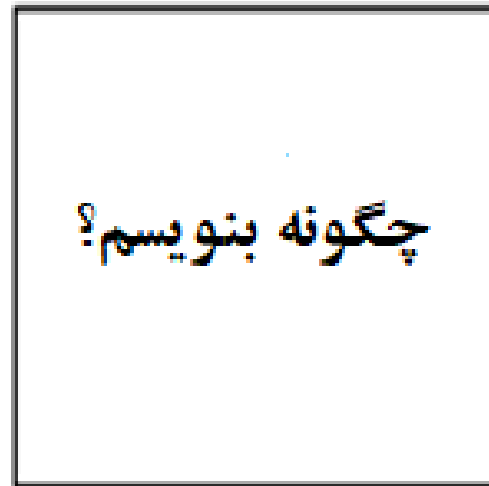
پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک)

سطوح پژوهش و اخلاق پژوهش

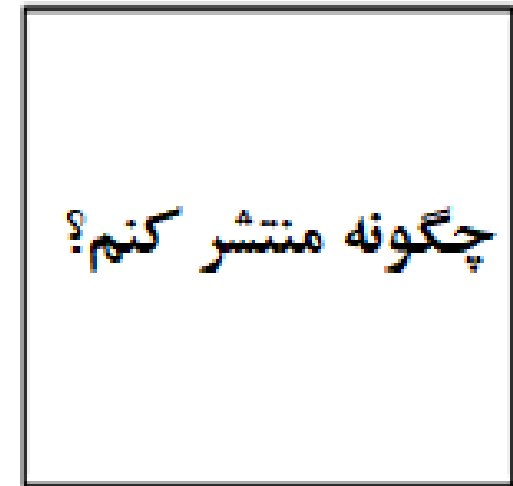
اخلاق انجام پژوهش

اخلاق نگارش پژوهش

اخلاق انتشار پژوهش

اخلاق پژوهش

اصول اخلاق پژوهش

اصول اخلاقی حرفه پژوهش:

۱. صداقت؛ ۲. استقلال علمی؛ ۲. جلوگیری از آسیب؛ ۳. ارزش اجتماعی و سودرسانی؛ ۴. شفافیت؛ ۵. احترام به مالکیت فکری؛ ۷. مسئولیت پذیری؛ ۸. انصاف؛ ۹. احترام به حقوق مشارکت کنندگان ۱۰. قانون مندی

دینفعان بالفعل و بالقوه پژوهش و وظایف اخلاقی: ابره‌های مشارکت (انسان، حیوان، طبیعت)؛
کنشگران نشر (سردبیر، مجله، داوران)، دیگر پژوهشگران/مؤلفان، مخاطبان/خوانندگان، جامعه به طور کلی.

چالش‌های اصلی اخلاق پژوهش

سه سطح از اخلاق پژوهش

- ۱- اخلاق انجام پژوهش
- ۲- اخلاق نگارش پژوهش
- ۳- اخلاق انتشار پژوهش

در این سه سطح ۱۱ نوع چالش وجود دارد:

۱. دستبرد فکری
۲. داده‌سازی و دستکاری داده
۳. ارسال چندگانه
۴. انتشار تکراری
۵. انتشار تقطیع شده
۶. مسائل مربوط به مولفان
۷. رضایت آگاهانه
۸. حریم خصوصی و محرمانگی
۹. آسیب‌رسانی و عدم احتیاط
۱۰. تعارض منافع
۱۱. بازی با استانداردها

بدرفتاری‌ها و پیامدها

دستبرد فکری و نقض حق نشر
انتشار تکراری
ارسال چندگانه
مسائل مربوط به مولفان

نقض مالکیت فکری

داده‌سازی/دستکاری داده
عدم افشای تعارض منافع
انتشار تقطیع شده
بازی با اسنادها

سوءرفتار و کلاهبرداری

نقض رضایت آگاهانه
نقض حریم خصوصی/محرمانگی
آسیب‌رسانی و عدم احتیاط

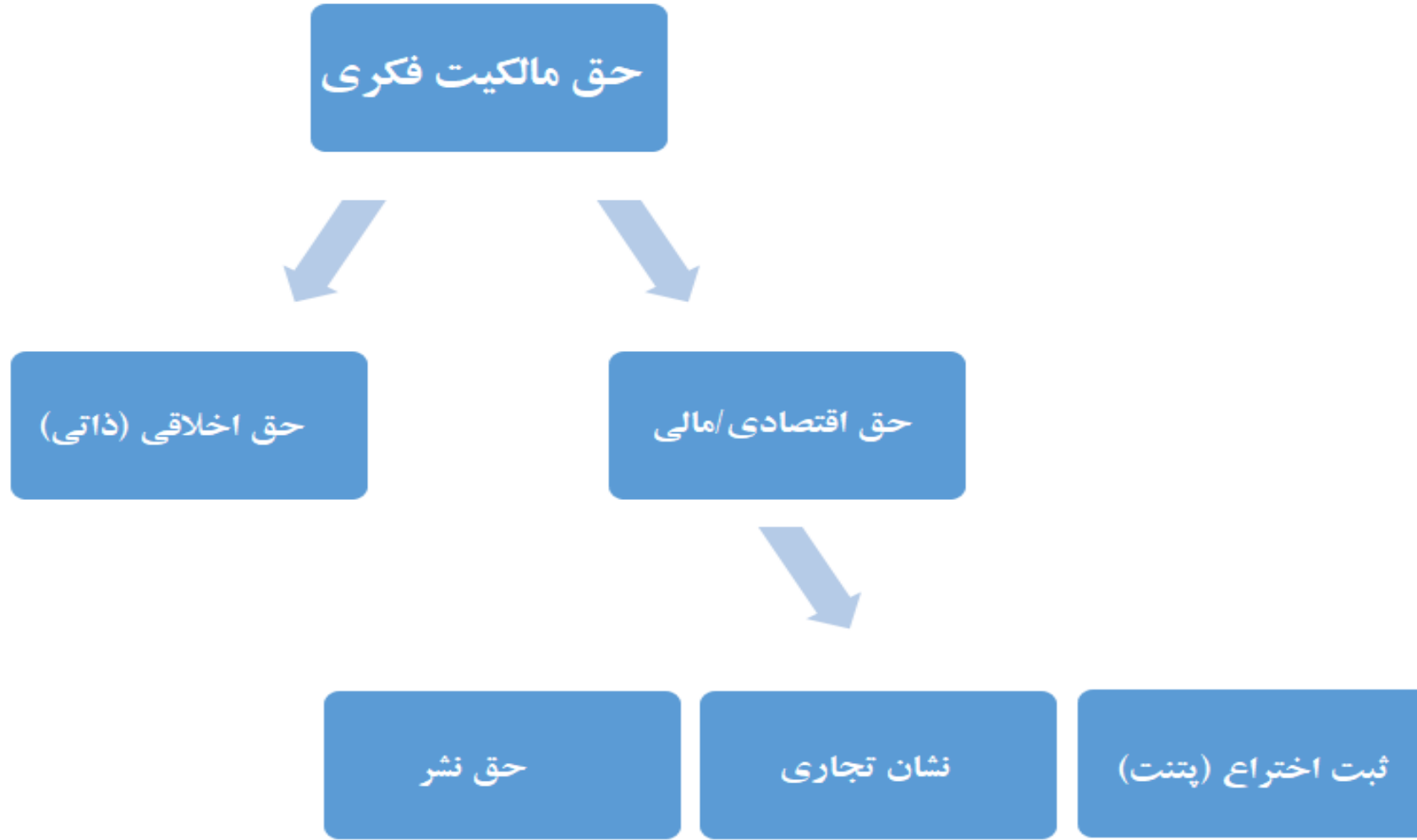

نقض حقوق افراد و دیگر عامل‌ها

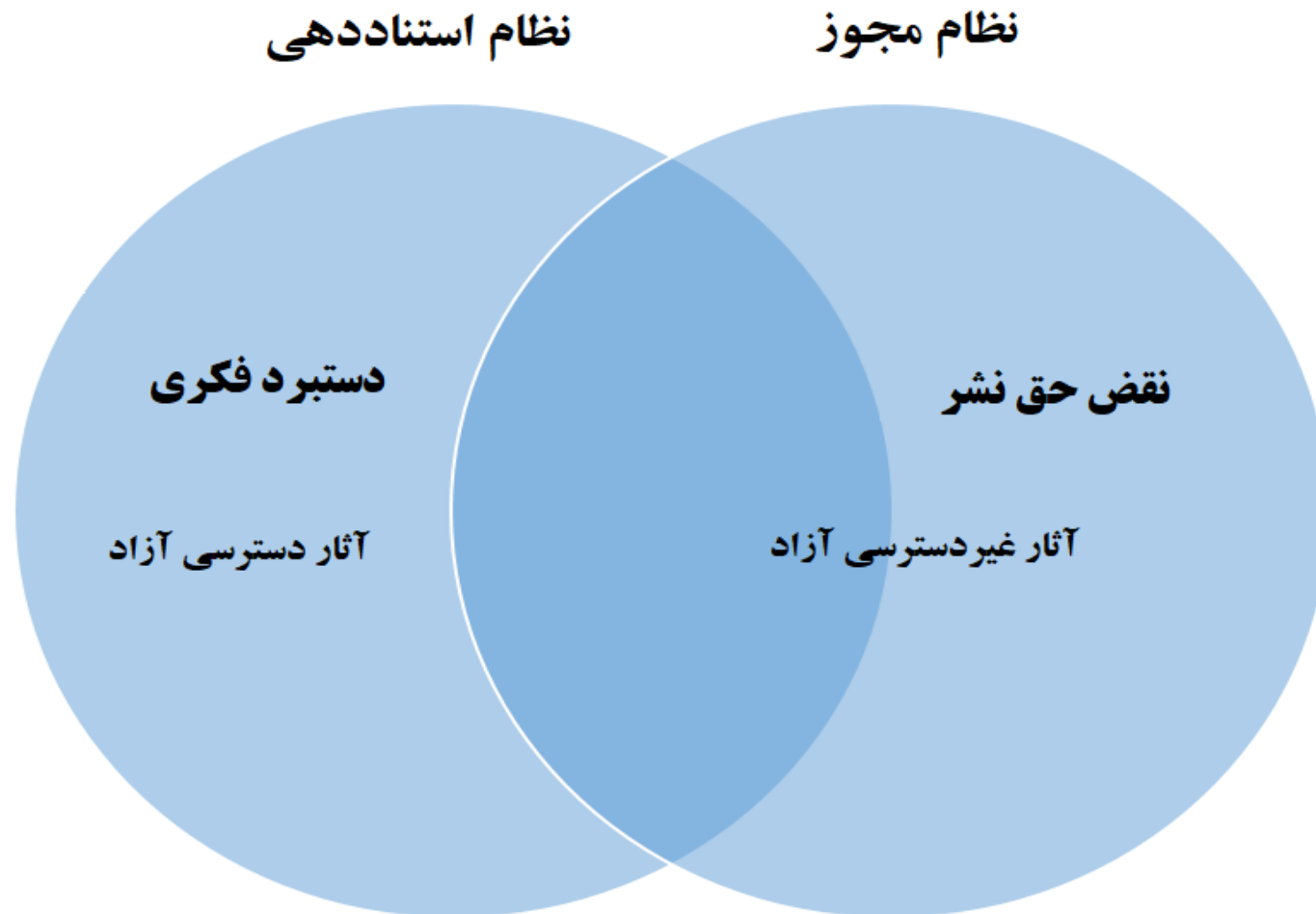

سلب اعتبار از مقالات؛ وارد شدن به فهرست سیاه مجلات؛ تحریم، تعلیق و اخراج از سمت‌های علمی

مالکیت فکری

دو نوع نقض مالکیت فکری

فرق دستبرد فکری و نقض حق نشر

plagiarism vs. copyright infringement

- دستبرد فکری مربوط به ساحت دانش است ولی حق نشر مربوط به ساحت تجارت و بازار است.
 - دستبرد فکری روی آثار نوشتاری و گفتاری غیرتجاری انجام می‌شود اما حق نشر روی آثار و محصولات (معمولاً هنری/فنی) تجاری.
 - برای جلوگیری از دستبرد فکری باید استناد داد، اما برای جلوگیری از نقض حق نشر باید از ناشر مجوز گرفت.
 - فردی می‌تواند مرتکب دستبرد فکری شود اما مرتکب نقض حق نشر نشود و به عکس.
۱. دستبرد فکری از آثار مولفان کلاسیک (دستبرد فکری بدون نقض حق نشر)
 ۲. دستبرد فکری از اشعار جدید یک شاعر (دستبرد فکری و نقض حق نشر)
 ۳. استناد و استفاده بدون مجوز از اشعار جدید یک شاعر (نقض حق نشر بدون دستبرد فکری)

دستبرد فکری

دستبرد فکری چیست؟

دستبرد فکری یعنی اینکه از نظرات، جملات، اصطلاحات، عبارات، و هم‌چنین تصاویر (نمودارها، عکس‌ها، شکل‌ها، جداول) دیگران در متن خود استفاده کنیم بدون این که به مؤلف/طراح آن‌ها استناد مقتضی بدهیم.

– مفهوم استفاده از آثار دیگران (نقل قول مستقیم و غیرمستقیم)

– مفهوم قصدیت در استناد

– مفهوم استناد مقتضی

– چرا دستبرد فکری مشکل اخلاقی دارد؟ (نقض اصول صداقت و انصاف)

مصادیق دستبرد فکری

مصادیق دستبرد فکری		رهنمودها و رهنماهایی برای اجتناب
۱	عدم استناد	- هنگام فیش برداری منابع مورد استفاده را یادداشت کنید و آن را بعد مોકول نکنید. - از خرید آثار علمی و انتشار آن به نام خود اجتناب کنید. مالکیت فکری (حق اخلاقی) قابل واگذاری نیست. - اگر با برخی از پژوهشگران همکاری علمی دارید و احتمالاً می‌دهید ادعاهایی شبیه هم را در مقالات مستقل منتشر می‌کنید به این نکته در قالب یک پانوشت در اثر خود اشاره کنید.
۲	استناد ناکافی	- از خود پرسید آیا خواننده با این استناد می‌تواند محل دقیق نقل قول را بیابد؟ - به آثاری که تاریخ انتشار یا نام مولف‌شان معلوم نیست نیز باید استناد بدهید.
۳	استناد غلط	- املاي دقیق مولف‌هایی را که به آن‌ها استناد می‌کنید و همچنین سال انتشار و شماره صفحه در نقل قول مستقیم را بررسی کنید. - از استناد به آثاری که خود به آن‌ها رجوع نکرده‌اید اجتناب کنید. به استناد دیگران به آن آثار اکتفا نکنید. اگر امکان بررسی مستقیم اثر مورد نظر نیست. از عبارات «به نقل از» استفاده کنید. مثلاً: رضایی ۱۳۵۰ به نقل از علیزاده ۱۳۹۸، ۱۴.

مصادیق دستبرد فکری

مصادیق دستبرد فکری	رهنمودها و رهنماهایی برای اجتناب
۴ - عدم استفاده از علامت نقل قول	- وقتی از عین عبارات دیگران استفاده می کنید آن را در داخل علامت نقل قول قرار دهید. - اصطلاحات خاص دیگر مولفان را در نخستین استفاده در داخل علامت نقل قول قرار دهید.
۵ - استفاده نابه جا از علامت نقل قول	- وقتی نقل قول غیرمستقیم است از علامت نقل قول استفاده نکنید. - اگر در درون علامت نقل قول واژگان از خود را اضافه می کنید آن را در داخل [] قرار دهید. - اگر قسمتی از نقل قول مستقیم را حذف می کنید از علامت سه نقطه (...) به جای قسمت حذف شده استفاده کنید.
۶ - بازنویسی نامناسب	- در بازنویسی فاصله خود را از نظر نوشتاری و انتخاب واژگان و اصطلاحات با متن اصلی حفظ کنید.
۷ - ارائه ترجمه به عنوان متن اصیل	- در ترجمه مستقیم همچون نقل قول مستقیم و در ترجمه غیرمستقیم (آزاد) همچون نقل قول غیرمستقیم عمل کنید.

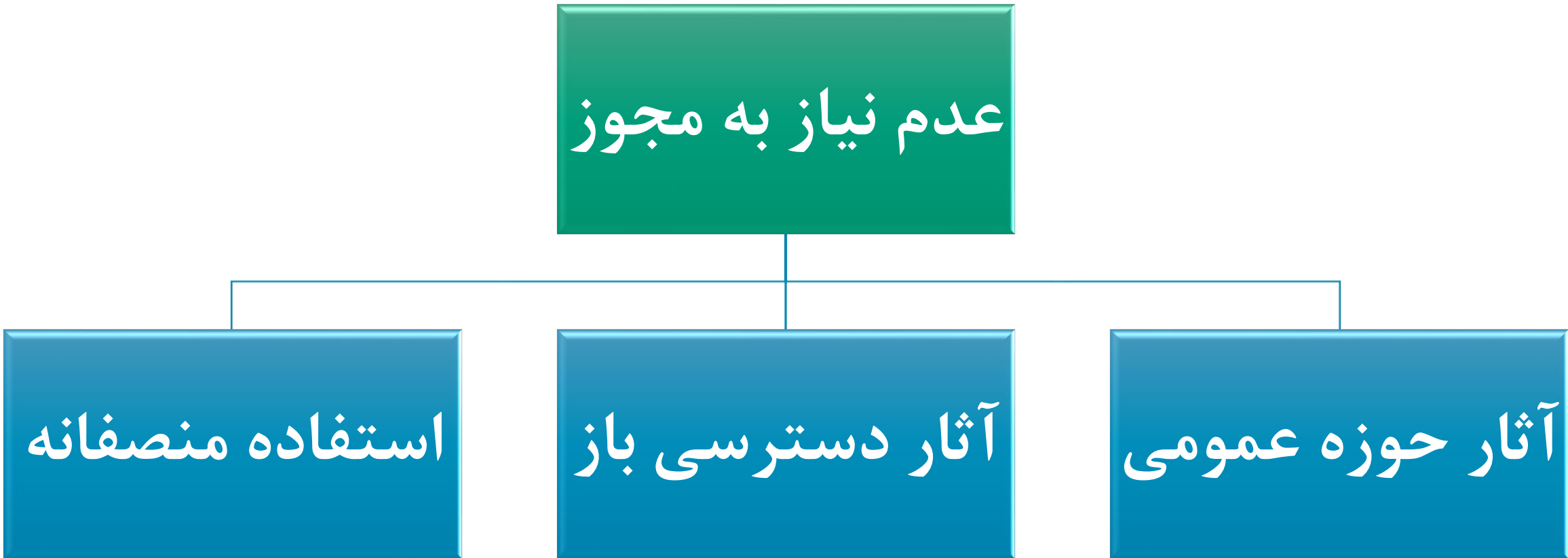
مصادیق دستبرد فکری

مصادیق دستبرد فکری		رهنمودها و رهکارهایی برای اجتناب
۸	استفاده نامناسب از تصاویر	- به تصاویری که استفاده می کنید استناد کنید. - تصاویر را تغییر ندهید و در صورت تغییر در توضیحات تصویر به آن اشاره کنید و در استناد از عبارت «برگرفته از» استفاده کنید. - در صورتی که تصور در یک نشریه غیر دسترسی باز منتشر شده باشد نخست از ناشر اجازه بگیرید.
۹	عدم تشخیص دانش عمومی	- هرگاه مطمئن نیستند که یک مطلب دانش عمومی است یا نه، استناد بدهید.
۱۰	دستبرد فکری به خود؟	- وقتی که از آثار منتشر شده پیشین خود استفاده می کنید استناد بدهید.

تصاویر، مجوز و استناد

- استفاده از تصاویر (عکس‌ها، نمودارها، شکل‌ها و جداول) دیگران که در کتاب‌ها، مقالات، مجلات، وب‌سایت‌ها و غیره منتشر شده است نه تنها نیازمند استناددهی بلکه نیازمند اجازه ناشر است مگر این که استفاده از آن تصاویر آزاد باشد.
- استفاده از تصاویری که در مجلات دسترسی آزاد (open access) منتشر شده‌اند نیاز به مجوز ندارد. با این حال این مجلات ممکن است تحت یکی از مجوزهای مشترکات خلاقانه (creative commons) شرایطی را برای استفاده از آن‌ها در نظر گرفته باشند که با رجوع به سایت مجلات می‌توان آن‌ها را مشاهده کرد. در این موارد استناد بدهید و بر اساس شرایط مجوز عمل کنید.
- هم‌چنین برخی از آثار متعلق به حوزه عمومی (public domain) هستند و برای استفاده از تصاویر آن‌ها نیاز به مجوز ندارید. این آثار شامل انواع گزارش‌ها و مدارک دولتی منتشر شده، و آثاری که بر اساس کنوانسیون برن (Berne convention) دست کم ۵۰ سال از مرگ مؤلفشان گذشته شده باشد می‌شود البته کشورهای مختلف ممکن است بیشتر از ۵۰ سال را در نظر بگیرند، مثلاً ایالات متحده و اتحادیه اروپا گذشت ۷۰ سال از مرگ مؤلف را لازم می‌دانند. از تصاویر این نوع آثار مشروط به استناد می‌توان استفاده کرد.
- در مواردی که استفاده از تصاویر آزاد نباشد، برای استفاده از تصاویر به ناشر ایمیل بزنید و از آن‌ها اجازه بگیرید. اکثر ناشران اجازه استفاده (مشروط به استناد) را می‌دهند.

عدم نیاز به مجوز

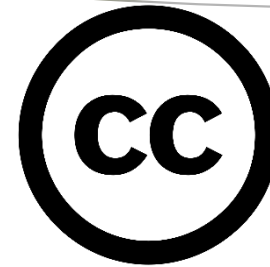


```
graph TD; A[عدم نیاز به مجوز] --> B[استفاده منصفانه]; A --> C[آثار دسترسی باز]; A --> D[آثار حوزه عمومی];
```

استفاده منصفانه

آثار دسترسی باز

آثار حوزه عمومی

مشترکات خلاقانه

- سازمان مشترکات خلاقانه

- مشترکات خلاقانه (creative commons) یک سازمان بین‌المللی غیرانتفاعی است که در آن افراد، ناشرها، مؤسسات و غیره تحت مجوزهایی امکان استفاده دیگران از آثار هنری و فرهنگی خود را فراهم می‌کنند. این سازمان شش نوع مجوز معرفی کرده است که به ترتیب از روادارترین تا کم‌روادارترین فهرست شده‌اند (creativecommons.org):

سامانه آموزش و آزمون اخلاق پژوهش (آوا)

<https://ava.irandoc.ac.ir>

بسته آموزشی ۶: داده سازی و دستکاری داده

داده سازی و دستکاری داده

داده سازی و دستکاری داده چیست؟

بسته های آموزشی

۱ اصول اخلاق پژوهش

۲ سرقت ادبی

۳ رضایت آگاهانه

۴ حریم خصوصی و
محرمانگی

۵ احتیاط و جلوگیری از آسیب

۶ داده سازی و دستکاری داده

۷ بازی با استانداردها

* این سامانه بسته های آموزشی کاربردی را با یک سازوکار ارزیابی ترکیب می کند.

* این سامانه به شکلی روشن و به زبانی ساده مهمترین چالش ها و مسائل اخلاق پژوهش را توضیح می دهد.

* مطالعه و درک این چالش ها برای کاهش بد رفتاری های پژوهشی و در نتیجه کاهش آمار مقالات سلب اعتبار شده ضروری است.

سامانه آموزش و آزمون اخلاق پژوهش (آوا)

تعارض منافع چیست؟

تعارض منافع (conflict of interest) موقعیتی است که در آن منافع و علایق شخصی (مالی، کاری، سیاسی، نژادی و غیره) پژوهشگر ممکن است دآوری و وظایف علمی وی و در نتیجه عینیت علمی را تحت تأثیر قرار دهد. برای شکل‌گیری موقعیت تعارض منافع لزومی ندارد حتماً منافع شخصی روی دآوری علمی تأثیر گذاشته باشد (تعارض منافع بالفعل) بلکه همین‌که چنین احتمالی وجود داشته باشد (تعارض منافع بالقوه) یا در ظاهر چنین به نظر برسد که چنین تأثیری وجود دارد (تعارض منافع از نگاه شخص بیرونی) موقعیت تعارض منافع شکل گرفته است. نکته قابل توجه این است که تعارض منافع به‌خودی‌خود یک بدرفتاری نیست بلکه موقعیتی است که احتمال بدرفتاری در آن افزایش می‌یابد.

موقعیت تعارض منافع می‌تواند در تمام مراحل پژوهش، و همچنین فعالیت‌هایی چون دآوری و راهنمایی پژوهش (توسط داوران مقالات/کتاب‌ها و استادان راهنما و مشاور) رخ دهد. برخی موقعیت‌های تعارض منافع به‌احتمال بسیار زیاد دآوری علمی فرد را منحرف می‌کنند و پژوهشگران باید از آن‌ها اجتناب کنند ازجمله:

اسبب

۶ داده‌سازی و دستکاری داده

۷ بازی با استانداردها

۸ انتشار تکراری

۹ انتشار تقطیع‌شده

۱۰ ارسال چندگانه

۱۱ سایه‌نویسی و مسائل
مربوط به مؤلف‌بودن

۱۲ تعارض منافع

شروع آزمون

* کاربران پس از مطالعه
مهمترین چالش‌های اخلاق
پژوهش می‌توانند در یک
آزمون شرکت کنند.

* سامانه به هر کاربر به شکل
تصادفی ۲۰ سوال از خزانه
سوالات تمام بسته‌های
آموزشی می‌دهد.

* در صورتی که کاربر به
دست کم ۱۷ سوال درست پاسخ
دهد سامانه به وی گواهی
اخلاق پژوهش اعطا می‌کند.

سپاس